

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Николай Михайлов Нейчев

Катедра Руска филология, ПУ „Паисий Хилендарски”

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

в област на висше образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление 2. 1. Филология – *Руска литература XIX век*

Автор: Иван Лука Ланджев

Тема: Наративни стратегии у късния Лев Толстой

Научен ръководител: проф. д-р Людмил Иванов Димитров
СУ „Св. Климент Охридски”, Факултет по славянски филологии, Катедра по руска литература

Оригиналност и актуалност на темата

Темата *Наративни стратегии у късния Лев Толстой* е несъмнено дисертабилна и актуална, а на места дори злободневна, което в отделни пунктове доближава изследването по-скоро до публицистичния, отколкото до научния дискурс. Например такъв е случаят с тезата на дисертанта за профетичния елемент в *Хаджи Мурат*, където Толстой предсказва сблъсъка на цивилизацията и невъзможността за реализацията на един глобален моноцентричен свят (207–209). Но подобни места в работата са по-скоро изключение, отколкото правило и не накърняват фактологичната парадигма и научната добросъвестност на изследването.

Познаване на проблема и методология на изследването

Иван Ланджев е детайлно запознат със съвременното състояние на българската и чуждата историческа и литературоведска наука върху творчеството на късния Толстой. Това личи от краткия, но съдържателен *Увод* (3–16) към дисертацията, където се обговарят както станали класически, така и някои от най-съвременните изследвания върху проблема. Фактът, че това са трудове предимно на чужди (руски и англоезични) автори, поражда нерадостната констатация, че „българска литературоведска традиция (в истинския смисъл на тази дума) в изучаването на късния Лев Толстой не съществува” (11). Дисертационният труд на Иван Ланджев е опит да се запълни тази празнина и това само по себе си вече е сериозна претенция към изследването и заявка за високи научни постижения. Докторантът познава в подробности сложния социално-исторически контекст, в който се развива късното творчество на Толстой, както и екзистенциалната духовната криза, провокирана от напрежението между Толстой-проповедника и Толстой-художника. За разрешаването на възникналите проблеми Ланджев е добре подготвен и нещо прилага в своето изследване биографичния, историко-литературния и интертекстуалния метод.

Характеристика и оценка на дисертационния труд

Трудът е с добре промислена структура. Състои се от 238 страници: увод, две глави, заключение, приложение и списък на литературата (164 библиограф. единици).

Глава първа: *В търсене на прав път или раждането на проповедника* (17–63), дисертантът заявява, че при късния Толстой се интересува от наративната стратегия не като проблем на наратологията, а като взаимовръзката (дори тъждеството) между наративна и екзистенциална стратегия (53). От тази позиция ученият увлекателно

разкрива мотивите, дали началото на духовния обрат и раждането на Толстоевата проповед. Иван Ланджев достига до извода, че духовно-екзистенциалната криза на Толстой не е породена от еднократен инцидент (напр. „арзамаския ужас“), а е следствие от „нарастващата интензивност, с която фундаменталните въпроси връхлитат писателя през годините“ (23) и датират още от неговото детство и юношество. Направеният извод подготвя един друг – много по-съществен за доказване на една от **основните докторски тези**, а именно, че *Толстой винаги осмисля екзистенциалната си криза чрез поредица от художествени наративи, изготвящи стратегия за справяне със себе си чрез творчеството* (25). Сериозно доказателство в подкрепа на твърдението е, че ако с *Изповед* започва Толстоевата проповед, то чрез художествения наратив в *Записки на един луд* проблемът за неистовия страх от смъртта, непоправимо разклащаща смисъла на битието, е даден експлицитно. Дори в естетическия трактат на Толстой *Що е изкуство?* дисертантът отчита, че той има много повече общо с въпросите на морала, отколкото на вкуса (т. е. отново е посветен не на теоретични, а на „обговарянето“ на духовно-екзистенциални проблеми). Но именно след петдесетата година в съзнанието на Толстой, както и върху страниците на неговите творби – подчертава дисертантът – с *последна решителност* започват да се борят двама – *художникът* и *проповедникът*, като „сражението“ оставя дълбок отпечатък върху текстовете, създадени след 1880 година. Противно на общоприетото мнение обаче – и това е един от **приносните моменти в изследването** – Ланджев изказва тезата, че току-що родилият се проповедник, макар и да предявява претенции към изконните територии на художника – художникът у Толстой *не отстъпва*, дори напротив – окончателно взема връх в късната си творба *Хаджи Мурат* (49). В заключение авторът разяснява аргументите, които са го ръководили да избере точно шест от текстовете на късния Толстой при доказването на своята теза: *Смъртта на Иван Илич* (1886), *Дяволът* (1911), *Кройцеровата соната* (1889), *Отец Сергей* (1911), *Възкресение* (1899) и *Хаджи Мурат* (1912). Според дисертанта тези творби са *най-популярните* и *представителни* за канона на късния Толстой, като тяхната последователност образува *собствена парадигма*, подкрепяща друга **основна теза** на изследването, че движението в тях е релевантно на движението на Толстой от „смъртта“ на *проповедника* към „възкресението“ на *художника*.

Глава втора: *На прав път или възраждането на художника* (64–188) започва с интерпретацията на повестта *Смъртта на Иван Илич*. Като изтъква, че много често в късните съчинения на Толстой проповедникът изхожда от едни основания да пише, а художникът – от съвсем други, авторът постулира, че основна тема в повестта е не смъртта, а животът. С други думи, че идеята в заглавието възхожда по-скоро към проповедника, докато съдържанието – към художника. Според Ланджев героят на повестта е „живял в смъртта“, защото Словото не присъства в битието на Иван Илич (70). Именно болката *заговаря* страдащия и въвежда Словото, което от външно и безсмислено се обръща „с хастара навън“ и заговаря за единствено важното. Така изключително с художествени, а не с публицистично-дидактични средства Толстой-художникът внушава своите идеи за смисъла и безсмислието на живота.

По-нататък дисертантът предприема успешна *литературна реабилитация* на следващата късна Толстоева творба – *Кройцеровата соната* (77–89). Независимо че и тук проповедникът полага усилия етическото да надделее над естетическото, грубо дидактико-нравоучителното се компроментира на две нива. На първо място, от погрешната теза тотално да се деконструира цялото общоприето битие, а на второ място, от изключителното въздействие на текста, въпреки идейната безпомощност на посланието. Логично възниква въпросът: защо повестта, която се базира на очевидно погрешно морално съждение, притежава изключителна притегателна сила? Според Ланджев този парадокс се обяснява единствено чрез пренебрегваните досега от

литературознанието такива художествени достойнства на текста като: *специфичната позиция* на разказвача, *езика на безсилието* у протагониста, психологическата достоверност (константният звук, следствие от задушавашо етическо откритие), стратегията на липсващия финал като крайна морална резолюция и т. н. В този контекст убедително звучи твърдението, че Толстой прибегва до естетически средства, без сам да ги възприема като такива, т. е. „красотата на изпълнението” (Чехов) се случва против волята на автора. По-нататък дисертантът доказва особената екзистенциална близост между автора и неговия персонаж и убедително защитава тезата си, че чрез наративна стратегия писателят се опитва да разреши и собствените си травматични състояния.

При анализа на повестта *Дяволът* (90–116) дисертантът прибегва към сходна критическа стратегия. И тук Толстой стига до *убежището на наратива*, за да обговори личен биографичен фрагмент (случаят с крепостната Аксиния). Финалът и тук е проблематичен: проповедникът и художникът се колебаят между две възможности, което колебание впрочем се обяснява прекрасно чрез тезата на Иван Ланджев за борбата между двете тенденции у Толстой, нито едната от които на този етап не може да вземе връх. Теза, новаторска и успешно противопоставяща се на отдавна утвърдената, че късния Толстой *втвърдява* окончателно възгледите си и в морално отношение е много по-сигурен от ранния.

В подглавата, посветена на повестта *Отец Сергей* (117–139) дисертантът подчертава, че суспендирайки художественото, проповедникът задава уж ясни схеми, разчитайки, че те са достатъчни, за да бъде изпълнена моралната задача на наратива, но тази схематичност на творбата е привидна. Повестта очевидно надхвърля целта просто да се изобличи похотта и това е разбирал и самият Толстой, който е смятал повестта за готова, но продължавал да я „изпипва” в художествено отношение. Такава е например сцената със самоосакатяването на монаха в борбата му с похотта, или отсъствието на окончателен идеологически отговор във финала, където определено художникът взема връх над проповедника, което пък обяснява чисто читателското увлечение. От друга страна, Иван Ланджев открива къде по-ясни, къде по-приглушени автори биографични реликти, появяващи се в наратива, и превръща наративната стратегия в начин за справяне с екзистенциалната драма в късния период на Толстой.

Според дисертанта романът на Толстой *Възкресение* е последният творчески резултат от стихийната борба между художника и проповедника, където вторият предявява претенциите *тотално да обземе наратива* (144). Макар че художникът не отстъпва окончателно, все пак в този текст писателят достига предела на отрицанието: не остава нито една сфера от познатия на Толстой социум – твърди Ланджев, – която да не заслужава обвинение и присъда (166). Отрицанието достига до своето отрицание, но не и до утвърждаване на какъвто и да е положителен смисъл. И тъй като проповедникът не е способен да даде адекватно решение, художественото произведение се оказва единственият спасителен вариант.

В заключителната подглава, посветена на *Хаджи Мурат*, Ланджев убедително доказва основната си теза. Най-вече с факта, че Толстой създава последното си художествено произведение тайно и сякаш срамуващ се от удоволствието да пише художествено, с което своеобразно признава поражението на проповедника, изразходвал всичките си ресурси, без да даде задоволителен отговор на измъчващите го духовно-екзистенциални въпроси. Така „подмолно” (като *анти-толстоистки текст*) се създава естетическият шедьовър *Хаджи Мурат*, където няма и следа от морално проповедничество (190) и който се превръща в истинското художествено завещание на великия писател. По този начин литературоведската теза на Иван Ланджев добива естествена и убедителна логическа завършеност.

Преценка на публикациите и автореферата

Представените 6 публикации (3 под печат) показват развитието на автора в избраната научна област. Те свидетелстват за задълбочен интерес на Иван Ланджев в областта на толстоевистиката, а цитирането им от специалистите говори, че неговите идеи не остават незабелязани от научната общественост.

Авторефератът (от 52 стр.) обективно отразява съдържанието на дисертационния труд и приносите на автора.

Критични забележки и препоръки

Освен отбелязания в началото на моето становище уклон на места в изследването към есеистично-публицистичен маниер на изразяване, което не съответства на научния стил при жанра дисертация, бих добавил още и следното:

Когато се прави паралел между късния Толстой и Достоевски и по-конкретно между романите *Възкресение* и *Престъпление и наказание* (което се явява по-скоро *външно* фабулно сходство), струва ми се, че по-релевантна с *духа* на късния Толстой е връзката с друг текст – *Бесове*. Той, подобно на *Възкресение*, започва и завършва с евангелски текст, а като екзорсичен роман *Бесове* също се бори и показва как с Божието слово се преодоляват голяма част от бесовете (включително и похотта), които занимават късния Толстой.

Следващият момент, на който искам да обърна внимание, е свързан с *Хаджи Мурат*. В дисертацията се твърди (макар и с известни уговорки), че в повестта на Толстой „няма и следа от морално проповедничество” (190), че „изцяло липсва дидактичният тон, буквалността и директното поучаване, рязкото обръщане към читателя” (197) и т. н. Това действително е така, но с едно изключение, когато от първо лице единствено число, т. е. от името на повествователя, авторът се обръща към имплицитния читател и казва за развратничеството на Николай I: „За това, че разпътният живот за женения човек не е нещо хубаво, дори не му идваше наум, и той много би се учудил, ако някой би го осъди за това” (прев. – Н. Н.)¹. Очевидно е, че дори и в *Хаджи Мурат* зад тъгля на художественото наднича морализаторството. С други думи – трудно е да се твърди, че писателят-проповедник окончателно е „изтръгнат” от текста. Но казаното е по-скоро като апел за по-коректна интерпретация и, разбира се, не влиза в колизия с основната авторова теза на изследването.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Късният Толстой винаги е представлявал за литературната наука голяма рецептивна трудност. Изследването на Иван Ланджев е оригинален и успешен опит да се предложи убедителна концепция за адекватно изтълкуване на късното творчество на писателя, изхождайки от фундаменталния за живота и творчеството му проблем – конфликта между художника и проповедника. Трябва да се признае, че докторантът успешно се е справил с тази така сложна задача. Дисертационният труд предлага оригинални и приносни за науката рецептивни постижения, както при тълкуването на отделните творби, така и за разбирането на цялостния творчески процес у великия руски писател. В изследването намираме още смели, оригинални и интересни интертекстуални връзки между творбите на късния Толстой и творчеството на Омир, Августин, Русо, Достоевски, Чехов, Илф и Петров и др., които допълнително обогатяват тълкуването и показват, че докторантът Иван Ланджев притежава широки и задълбочени теоретични филологически познания и професионални умения в областта на хуманитаристиката и в частност – на литературознанието.

---

¹ „О том, что распутство женатого человека *было не хорошо*, ему и не приходило в голову, и он очень удивился бы, если бы *кто-нибудь осудил его за это*” (*Хаджи Мурат*, § XV, курсив – Н. Н.).

От казаното дотук, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено в дисертационния труд, и **предлагам на уважаемото жури да присъди образователната и научна степен „доктор”** на Иван Лука Ланджев в област на висше образование 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2. 1. Филология – *Руска литература XIX век*.

21. 07. 2015 г.

Доц. д-р Николай Нейчев

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "N. Natchev", is written on a light blue rectangular background.